

Kultursyn i læreplaner: Udvikling inden for under- visning i dansk som andet- sprog for voksne

I denne artikel har jeg fokus på læreplansdokumenter, specielt lovgivning og bekendtgørelser for undervisningsfaget dansk som andetsprog (dsa) for voksne. Jeg vil se på, hvilke kultursyn der i et historisk perspektiv kan fremanalyses i læreplansdokumenterne.

Som historiske dokumenter kan læreplaner gøres til genstand for undersøgelser og analyser med henblik på at afdække såvel fagdidaktiske som samfundsmæssige, politiske, uddannelsespolitiske og ideologiske forhold. Mange læreplansforskere gør fx gældende, at indhold i læreplaner afspejler fordelingen af politisk og social kontrol i samfundet (se bl.a. Gundem, 2008).

Der har siden 1980'erne været en ganske omfattende aktivitet med henblik på at udvikle læreplansdokumenter for undervisningsfaget dsa for voksne. Det er et område, der har haft stigende bevågenhed både i politiske sammenhænge og blandt fagfolk (se fx Folketingsdebat, 2001; Bjerg Petersen, 2010). Dette gælder også for beskrivelser af formål og indhold i kultur- og samfundsundervisning.

KAREN BJERG PETERSEN

Danmarks Pædagogiske Universitetsskole,
Aarhus Universitet
kp@dpu.dk

Læreplaner for undervisningsfaget DSA i 1970'erne og 1980'erne under fritidsloven

Undervisning i dsa, herunder undervisning i kultur- og samfundsforhold, kan fremvise en næsten fyrrårig historie.

Den første dsa-undervisning, der omtales som 'indvandrerundervisning', blev igangsat i begyndelsen af 1970'erne på baggrund af en betænkning fra 1971 om udenlandske arbejderes forhold i Danmark. I betænkningen blev det foreslået, at de tilflyttede voksne udlændinge, der var kommet til Danmark for at arbejde – primært fra Tyrkiet, Pakistan og det tidligere Jugoslavien – fik tilbudt undervisning i dansk og danske forhold uden at skulle betale for selve undervisningen. Den skulle tillige foregå på frivillig basis og uden nærmere betingelser (Betænkning nr. 589, 1971). Efterfølgende blev undervisning i dsa uden egentlige bekendtgørelser og fagbeskrivelser – udbudt som specialundervisning under lov 233 af 6. juni 1968 om fritidsundervisning. Undervisningen blev primært varetaget af oplysningsforbundene. I 1981 blev den første vejledning for 'undervisning for indvandrere' udarbejdet. I vejledningen blev det bl.a. påpeget, at undervisningen for indvandrere ud over sprog skulle omfatte 'en orientering i danske samfunksfunktioner – evt. med bistand fra en tolk' (Vejledning nr. 16742, 1981).

På baggrund af en væsentlig stigning i indvandringen fra midten af 1980'erne blev dsa-undervisningen i de efterfølgende årtier stadigt mere omfattende. Samtidig foregik der en betydelig udbygning af undervisningen. Den første lov og bekendtgørelse om undervisning i dsa for voksne så dagens lys i midten af 1980'erne.

Læreplaner for undervisningsfaget DSA i 1980'erne, 1990'erne og 2000-tallet

I 1986 blev den første selvstændige lov, lov 355 af 4. juni 1986 om indvandrerundervisning med tilhørende bekendtgørelse, vedtaget. Undervisningen blev flyttet fra kommunalt regi over i amterne, hvor også den øvrige voksenundervisning på daværende tidspunkt lå. I midten af 1990'erne blev der med love bekendtgørelse 655 af 29. juni 1994 foretaget nogle ændringer, som dog først og fremmest betød, at der blev indført uddannelses- og erhvervsvejledning. Formålsformuleringerne i læreplansdokumenterne, der i øvrigt var ganske kortfattede og blot fyldte to sider, var således enslydende i perioden 1986 til 1998.

I slutningen af 1990'erne blev Lov 487 af 1. juli 1998 med tilhørende bekendtgørelse og fagbeskrivelser om 'undervisning i dansk som

andetsprog for voksne udlændinge m.fl. og sprogcentre' vedtaget under en socialdemokratisk ledet regering. Loven fyldte – til sammenligning med den foregående periodes kortfattede beskrivelser – over 27 kapitler, og bekendtgørelsen var vokset fra to til 27 sider. Desuden blev der i slutningen af 1990'erne udgivet både vejledninger til lov og bekendtgørelsen og antologier om undervisning i dansk som andetsprog for voksne. Lov 487 med tilhørende bekendtgørelse kom dog blot til at være gældende i en – set i et læreplansperspektiv – ganske kortvarig periode, nemlig fra 1998 til 2003.

I 2001 blev der på initiativ af den nyvalgte venstre-konservativt ledede regering med afsæt i regeringens politiske programerklæringer om en ny integrationspolitik udarbejdet nye love og bekendtgørelser for undervisningen af voksne udlændinge. Lov nr. 375 af 28. maj 2003 om danskuddannelse for voksne udlændinge m.fl. med tilhørende bekendtgørelse blev vedtaget med virkning fra 1. januar 2004.

Hvilke kultursyn – eller med et Foucault-begreb – hvilke tanke-mønstre om kulturundervisningen kan der fremanalyses i love og bekendtgørelser for undervisningsfaget dsa for voksne i historisk optik? Inden en nærmere undersøgelse skal jeg kort gøre rede for forskellige forståelser og definitioner af kulturbegrebet, som kan bidrage til at belyse forskellige kultursyn.

Om essentialistiske og relationelle forståelser af kulturbegrebet og kulturpædagogik

Teoretisk litteratur inden for antropologi, interkulturel kommunikation og kulturteori har i et historisk perspektiv introduceret forskellige forståelser af kulturbegrebet (Kroeber & Kluchhohn, 1952; Haastrup, 1989, 2003).

I litteraturen beskrives for det første et historisk kultursyn, der i overvejende grad betragter kulturer som udgjort af empiriske bestemmelige delkategorier eller 'substanssystem[er]', om hvilke der kan opnås specifik viden (Haastrup, 1989, 15). Et sådant kultursyn er blevet karakteriseret som beskrivende eller *essentialistisk*. I dette kultursyn sammenkobles en forståelse af en overvejende monokulturel enhedskultur ofte med en forståelse af kulturbegrebet som en nationalkultur karakteriseret ved 'skarpt afgrænsede grænser' (Hylland Erikson, 1994, 42). Denne udlægning af nationsbegrebet bygger på en 'tilsyneladende 'objektiv' definition af nationen' ud fra essentialistisk baserede 'kulturelle eller etniske kriterier' (Østergaard, 2001, 57).

Over for den essentialistisk baserede forståelse af kultur- og nationsbegrebet står et andet kultursyn. Her opfattes kultur som relati-

onelle størrelser, der løbende forandres, rekonstrueres og tilskrives nye betydninger med aktører som væsentlige medskabere. Denne forståelse af kulturbegrebet omtales som et komplekst eller *et relationelt kultursyn*. Også danske forskere har bidraget med udbygninger og definitioner af en sådan forståelse af kulturbegrebet. De bygger videre på bl.a. antropologen Geertz' (1973) hermeneutisk inspirerede diskussioner af kulturbegreber og forståelsen af kulturelle former som meningsskabende og meningsskabte konstruktioner (Haastруп, 2003).

Kulturpædagoger har diskuteret, hvilke *kulturpædagogiske implikationer* hhv. essentialistiske og relationelle kultursyn har. Som bl.a. Søderberg (1994) og Risager (2003) påpeger, vil essentialistiske kultursyn ofte føre til en kulturundervisning, der formidler viden om og tilpasning til 'den fremmede kultur'. Dette er i engelsksproget litteratur blevet omtalt som 'adaption' (se Søderberg, 1994). I modsætning til essentialistiske kultursyn vil relationelle kultursyn ofte lægge vægt på, at undervisningen fremmer deltagerens 'kulturelle opmærksomhed' og deres bevidsthed om forskellige kulturelle former. På engelsk omtales dette ofte som 'cultural awareness' (Tomalin & Stempleski, 1993). Risager (2003) har endvidere fremhævet, at der i essentialistiske kultursyn ofte er indbygget et 'nationalt dilemma', idet undervisningen først og fremmest rettes mod 'den typiske kultur' eller 'standardkulturen', som samtidig opfattes som en tilsyneladende 'objektiv' nationalkultur, uden at der fokuseres på en mangfoldighed af kulturformer.

Spørgsmålet er nu, hvilke kultursyn der kan fremanalyses i læreplansdokumenterne for undervisningsfaget dsa for voksne? Det vil jeg se på i det følgende.

Om kultursyn i læreplansdokumenter for undervisningsfaget DSA for voksne

Lige siden den første lovgivning om undervisning i dansk som andetsprog for voksne har et af delmålene i læreplanerne været, at deltagerne i undervisningen skulle tilbydes undervisning i kultur- og samfundsforhold. I figur 1 nedenfor er der citeret udvalgte uddrag om formålet med kultur- og samfundsundervisningen fra lovgivning og bekendtgørelser fra perioderne 1986-1998, 1998-2003 og efter 2003. Til illustration er endvidere medtaget formuleringen fra vejledningen under fritidsloven fra 1981.

FIGUR 1 Uddrag om formålet med kulturundervisningen fra læreplansdokumenter for undervisningsfaget dsa for voksne

Fritidsloven (Vejledning, 1981)	1986-1998 Lov og Bekendtgørelse	1998-2003 Lov og Bekendtgørelse	Efter 2003 Lov og Bekendtgørelse
Undervisningen bør indeholde: »En orintering i danske samfundsfunktioner – evt. med bistand fra en tolk«	<p>Lov 355, § 1 »enhver amtskommune skal sørge for, at indvandrere ... kan få undervisning, der sigter mod at gøre det muligt for dem at fungere i det danske samfund«</p> <p>Bek. 450, § 2 »Der gives en egentlig undervisning i dansk kultur og danske samfundsforhold« (...) »vidensmæssige mål« »deltagernes erfaring og viden fra hjemlandet er baggrunden for at forstå og forholde sig til livet i Danmark«</p>	<p>Lov 487, § 1 »Undervisningen skal udvikle deltageres bevidsthed om dansk kultur«</p> <p>Bek. 941 »Kursisten skal opnå indsigt i kulturformer i Danmark (...) med udgangspunkt i sine kulturelle erfaringer«</p>	<p>Lov 375, § 1 »Formålet ... er at voksne udlændinge opnår viden om kultur og samfundsforhold i Danmark«</p> <p>Bek. 1041 »Undervisningen skal medvirke til at den pågældende hurtigt bliver i stand til at varetage erhvervsarbejde (...) med udgangspunkt i deltageres (...) baggrundsviden om danske forhold«</p>

I modsætning til vejledningen fra 1981, hvor kulturbegrebet ikke omtales, anvendes der i bekendtgørelsen fra den første periode fra 1986 – 1998 formuleringer, der tyder på et essentialistisk kultursyn. Mens kulturundervisningen ikke eksplicit omtales i selve loven, indikerer formuleringen i bekendtgørelsen fra 1986, at der gives en 'egentlig' undervisning i 'dansk kultur' et kultursyn, og en opfattelse af kultur som en monokulturel, veldefineret og veldefinerbar enhedskultur. At der tillige tales om 'vidensmæssige mål' for undervisningen, indikerer et syn på kultur som værende inddelt i en række bestemmelige delelementer, om hvilke der kan videregives specifik viden. I forlængelse af Østergaards påpegninger (2001) ovenfor sammenkobles kultur- og nationsmarkører i begrebsstillingen 'dansk kultur' til en tilsyneladende indiskutabel og objektiv forståelse af såvel kultur- som nationsbegrebet.

I sammenligning hermed er formuleringer i lov og bekendtgørelser i den efterfølgende periode fra 1998-2003 mere modsætningsfyldte og synes at udtrykke forskellige kultursyn. Der anvendes således fortsat begrebet 'dansk kultur', som ligger i forlængelse

af et essentialistisk kultursyn. På den anden side tyder formuleringerne om, at deltagerne skal opnå 'bevidsthed om' og 'indsigt i' 'kulturformer i Danmark' på et relationelt kultursyn. Anvendelsen af formuleringen 'kulturformer i Danmark' tyder på en forståelse af kultur som en kompleks og foranderlig størrelse. Endvidere synes også mere relationelle kulturpædagogiske tilgange at have vundet indpas i læreplanerne i denne periode. Fremhævelserne om, at deltagerne skal opnå 'bevidsthed om' og 'indsigt i' kulturformer, tyder på en påvirkning fra kulturpædagogiske relationelle tilgange, der fremhæver opnåelse af 'cultural awareness' som centralt i undervisningen.

Sammenlignet med perioden fra 1998 til 2003 synes formuleringerne i lov og bekendtgørelse i danskuddannelsesloven efter 2003 imidlertid at være en tilbagevenden til et essentialistisk kultursyn, der opfatter kultur som en veldefineret størrelse, der giver 'viden' snarere end indsigt. Det er bemærkelsesværdigt, at formuleringer som 'bevidsthed om' og 'indsigt i kulturformer i Danmark', der forekom i læreplansdokumenterne i perioden 1998-2003 er fraværende i læreplansdokumenterne efter 2003. Endvidere er det efter 2003 iøjnefaldende at formålsbeskrivelserne for kultur- og samfundsundervisningen, er blevet underlagt en effektivitets- og arbejdsmarkedsorienteret diskurs. For første gang i udviklingen af læreplansdokumenter for undervisningsfaget dsa for voksne fremhæves det i 2003, at undervisningen skal medvirke til, at deltagerne 'hurtigt' bliver i stand til at varetage erhvervsarbejde. I 2003-læreplanerne er der – ud over de i figur 1 citerede formuleringer – endvidere indført krav om, at deltagere gennemfører en 'særligt tilrettelagt kultur- og samfundsundervisning'. I denne er der, ligeledes som noget nyt, fastsat ti obligatoriske emner i bekendtgørelsen. Fastlæggelsen af bestemte emner som fx 'Danmark før og nu', 'velfærdssamfund og demokrati', 'integrationslovgivningen' 'arbejdsmarkedet og arbejdspladskultur' samt 'beskæftigelse' og fravalget af andre emner tyder på en interesse for på centralt plan at ville definere og indholdsfore-skrive kulturundervisningen for voksne udlændinge (se også Bjerg Petersen 2010).

Ser man endvidere på, hvorledes det i læreplansdokumenterne foreskrives, hvordan deltagerens erfaringer bør inddrages i undervisningen, forekommer der en række bemærkelsesværdige forskydninger. Både i perioden fra 1986-1998 og i perioden fra 1998-2003 påpeges det, at undervisningen i kultur- og samfundsforhold bør tage afsæt i deltagerens egne kulturelle erfaringer. I første periode er det deltagerens 'erfaring og viden fra hjemlandet', der skal bygges på, mens det i perioden 1998-2003 påpeges, at indsigt og bevidsthed om

kulturformer skal opnås med afsæt i deltagerens 'kulturelle erfaringer', hvor referencen til hjemlandet er fraværende. Desuden er det iøjnefaldende, at der efter 2003 eksplicit står, at der skal tages afsæt i deltagernes 'baggrundsviden om danske forhold' (min kursivering). Denne opstramning fører således til en fokusering på monokulturelle, danske nationale aspekter i læreplansdokumenterne, hvilket bekræfter Risagers beskrivelse af kulturundervisningens 'nationale dilemma' (Risager 1999, 156). Herudover har danskuddannelsen desuden som sit vigtigste formål at erhvervsrette deltagerne. E-bøger og undervisningsmaterialer til den særligt tilrettelagte kultur- og samfundsundervisning udgivet af Integrationsministeriet efter vedtagelsen af lov 375 i 2003, indikerer ligeledes – med et begreb lånt fra Foucault (2001) – indtrykket af en interesse fra 'beherskelsesmagtens' side i at fremme et overvejende monokulturelt kultursyn.

Der kan således i læreplansdokumenterne efter 2003 iagttages gennemgående tankemønstre og kultursyn i retning af en tilbagevenden til en mere essentialistisk forståelse af formålet med undervisningen i retning af, at en nationalkultur står i centrum i læreplansdokumenternes beskrivelse af formålet med kultur- og samfundsundervisningen. Denne forståelse har 'udgrænset' tanke-mønstre, der hviler på relationelle kultursyn, som var fremtrædende i læreplansdokumenterne i den umiddelbart foregående periode. Oplistingen af ti emner, som er gjort obligatoriske i forhold til tidligere lovgivning, sammen med påpegningen af, at udelukkende deltagernes viden om danske forhold bør inddrages, synes at understrege, at der efter 2003 er tale om *et forstærket overvejende monokulturelt og nationalt kultursyn* i læreplansdokumenternes formålsbeskrivelser af kultur- og samfundsundervisningen.

Perspektiver for fremtidig læreplansudvikling

Min konklusion på undersøgelserne er, at læreplansdokumenter for undervisningsfaget dansk som andetsprog for voksne – snarere end at blive opfattet som 'givne tidløse størrelser' – bør forstås som dokumenter, der er underlagt bestemte interesser og beherskelses-systemer og som sådanne indgår i mere overordnede diskurser og kampe om indflydelsesretten og magten til at definere indhold i undervisningen igennem lovgivning og bekendtgørelser. Med henblik på udviklingen af fremtidige læreplansdokumenter er denne indsigt både betydningsfuld og væsentlig for såvel undervisere, embedsværk som politikere. Undervisning i kultur og samfundsforhold som fastlagt i læreplansdokumenterne synes således at indgå i overordnede uddannelsespolitiske kampe og diskurser, hvor

fordelingen af den sociale kontrol i samfundet spiller en rolle for indholdsforeskrivelser for undervisningen (Gundem 2008). Et afsæt for en fremtidig diskussion om indholdet i læreplansdokumenter for undervisningsfaget dsa for voksne udlændinge kunne eksempelvis i forlængelse af Risager (2003) være en diskussion om, hvorledes 'det nationale dilemma' overvindes og erstattes med mere tidsvarende mangfoldighedssyn på indholdet i en moderne kultur- og samfundsundervisning.

Litteratur

- Betænkning nr. 589, 1971, om udenlandske arbejders forhold i Danmark.
- Bjerg Petersen, K. (2010): *Undervisningsfaget dansk som andetsprog for voksne. Nogle udviklingstendenser*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets-skole, Aarhus Universitet.
- Folketingsdebat (2001): Folketingsdebat d. 4. oktober 2001 URL: http://www.folketinget.dk/Samling/2001/salen/R1_BEH1_3_4_85.htm
- Foucault, M. (2001): *Talens forfatning. Forelæsningsrapport: viljen til viden. Nietzsche – genealogien, historien*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Geertz, Clifford (1973): *The Interpretations of Cultures. Selected essays by Clifford Geertz*. New York: Basic Books.
- Gundem, B. B. (2008): *Perspektiv på læreplanen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Haastrup, K. (1989): Kultur som analytisk begreb. I K. Haastrup og K. Ramløv (red.): *Kulturanalyse – fortolkningens forløb i antropologien*. København: Akademisk forlag.
- Haastrup, K. (2003): Introduktion. Den antropologiske videnskab. I K. Haastrup (red.): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hylland Eriksen, T. (1994): Det tapte kulturelle øyrike I Hylland Eriksen, H.: *Kulturelle Veikryss. Essays om kreolisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kroeber, A. L. and Clyde Kluckhohn (1952): *Culture – a critical review of concepts and definitions*. New York: Vintage Books.
- Risager, K. (2003): *Det nationale dilemma i sprog- og kulturpædagogikken. Et studie i forholdet mellem sprog og kultur*. København: Akademisk forlag.
- Søderberg, A. M. (1994): Interkulturel kompetence – hvad er det, og hvordan udvikler man den? I: *Kultur møde og interkulturel kompetence*. Sprog og kultur møde, nr. 6.
- Tomalin, B. & S. Stempleski (1993): *Cultural Awareness*. Oxford: Oxford University Press.
- Vejledning, 1981: Vejledning nr. 16742 om specialundervisning i henhold til lov om fritidsundervisning.
- Østergaard, U. (2001): *Europas ansigter: nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden*. København: Rosinante.